

Bölüm 12

ERKEN TUNÇ ÇAĞI'NDA (MÖ 3000-2000) ANADOLU'DA ÇEÇ MÜHÜRLER

İsmail COŞKUN¹

Nesim KILIÇ²

GİRİŞ

Eski Çağ'da son derece yaygın kullanımı bulunan mühürler, çoğunlukla taş, kemik, pişmiş toprak veya metal gibi sert malzemeden üretilmiş, baskı yüzeylerinde çeşitli bezemeler kazınmış nesnelere (Collon, 1990: 11). Bezemeli alan yumuşak kil üzerine basıldığında, üzerindeki işaretler nesne üzerinde görünmekte bu sayede ticari veya resmi belgeler “şahıs ve veya devlet-kurum” güvencesi altına alınmaktadır. Mühürler bir eşyanın kime ait olduğunu göstermek amacıyla kullanılan araçlar olup, ticari ve günlük belgelerin onaylanmasında, mal ve eşyaların dokunulmazlığının sağlanmasında kullanılmaktadır (Özkan, 2011: 148). Mühürlerin aynı zamanda amulet olarak kullanım gördüğü, sihirsiz güçlere sahip olduğu ve muska gibi, kötü ruh ve cinlerden korunmak amacıyla boyunda taşındığı düşünülmektedir (Collon, 1997: 18,19). Öyle ki bazı tarihsel metinler, mühürlerin büyülü bir güce sahip olduğu inancının yaygınlığını gözler önüne sermektedir. Mühürlerin büyülü güçlerini gösteren yazılı metinlerde, mührünü kaybeden kişinin ciddi sorunlarla karşılaşacağı belirtilmiştir (Collon, 1997: 18, 19). Amulet mühürler, damga mühür baskı yüzeyine sahip olup, amulet görevi gördüğü, kötülüğe karşı koruyucu veya şans getirici özellikleri olduğuna inanılan nesnelere (Von Wickede, 1990: 16).

Mühürlerin en eski kullanımı, MÖ 7. bine tarihlendirilmektedir. Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'da damga şeklinde ele geçen mühürler şimdiye kadar bilinen en eski örneklerdir (Abay, 2001: 321). Anadolu'da en erken mühür örnekleri Çatalhöyük'te Neolitik Dönem'de (MÖ 8000-5500) görülmektedir (Mellaart, 2003: 172). Baskı yüzeylerine genellikle çiçek motifleri, geometrik ve spiral motifler işlenmiştir (Mellaart, 2003: 172). Bu döneme ait mühürlerin, bir eşya üzerinde baskı aracı olarak kullanıldıklarına dair şimdiye kadar, herhangi bir bu-

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü ismailcoskun@yyu.edu.tr

² Arkeolog, Yüksek Lisans, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, nesimklc@outlook.com

Kökten, çeç mühürlerin Anadolu'da tarım yapılan bölgelerde elde edilen ve üretilen malların korunma altına alınması için kullanıldığını, aynı zamanda bu mühürlerin bir devlet ya da aileye ait olabileceğini, düşünmektedir (Kökten, 1944: 676; 1974:237). Ayrıca bu türdeki damga mühürlerin savrulmuş tahıl ürünleri ve tahıl çuvallarını mühürlemek için kullanıldığını düşünmektedir (Koşay, 1976b: 68).

Çeç mühürlerin baskı yüzleri dört ana grupta toplanmaktadır. Bunlar helezolik, spiral, merkeze doğru küçülen halkalar ve çevrik gamalı haç bezekli çizgilerdir. Erken Tunç Çağı'nda Anadolu'da yazıya olan ihtiyaca rağmen yazı kullanılmamaktadır. Bu basit dört ana şekil, tarımla yoğun şekilde uğraşan bu gruplarda tahıl ürünlerini belirtmek için kullanılmış olabilir.

Anadolu'da Karaz Kültürü ve seramiğinin yayılım alanları ile Çeç mühürlerinin yayılım alanları aynıdır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum, Elâzığ, Malatya; Karadeniz Bölgesi'nde Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu; İç Anadolu Bölgesi'nde Sivas'ta bu kültürün izleri görülmektedir (Pehlivan, 1990: 168, Ünsal, 2008: 399, Özsait, 1992: 372, Ökse, 1995: 320, Çiğdem, Özkan, Yurttaş, 2004: 286). Ayrıca Karaz/Erken Transkafkasya seramiklerine bakıldığı zaman çeç mühürlerinde bulunan Spiral, Helenozik, ve Haç motifleri ile benzerlik göstermektedir.

Bu mühürlerin erken örnekleri, Geç Kalkolitik Dönem'de Doğu Anadolu Bölgesi'nde görülmektedir. Bu da Karaz Kültürünün daha erken dönemlerinde Çeç mühürlerinin kullanılmış olabileceğini gösterir.

Sonuç olarak, çeç mühürleri Karaz Kültürü içerisinde kullanılan bir mühür olmalıdır. Basit yapısı ve kolay yapılabilmesi nedeniyle Karaz çiftçi toplulukları tarafından tercih edilmiştir. Karaz Kültürü, mühür baskılarında görülen dört şeklin, dört temel ürün grubuna karşılık geliyor olması muhtemeldir.

KAYNAKLAR

1. Abay, E. (2001). "Seals and Sealings", *Ayanis 1: Ten years' excavations at Rusahinili Eiduru-kai, 1988 -1998*, (Ed) Çilingiroğlu, A., Salvini, M. , Roma
2. Bahar, H. (1989). Elazığ, Bingöl ve tunceli illerinde prehistorik araştırmalar 1987. *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 501-528.
3. Braidwood, R. J., Braidwood, L. S., & Haines, R. C. (1960). *Excavations in the Plain of Antioch* (Vol. 1). University of Chicago Press.
4. Collon, D. (1990). *Near Eastern Seals. Interpreting the Past*. Berkeley: University of California Press.
5. Collon, D. (1997). " Ancient Near Eastern Seals", *7000 Years of Seals* (ed.Collon, Dominique), British Museum Press, London, 11-30.
6. Çiğdem, S. Özkan, H. Yurttaş, H.(2004). "2003 Yılı Gümüşhane Yüzey Araştırmaları", *Araştırmalar Sonuçları Toplantısı 22-1*, Ankara, 285-301.

Güncel Sosyal Bilimler Araştırmaları

7. Dinçer(Özgül), N. (1943). Anadolu damga mühürleri. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt:2 Sayı 1.
8. Ertem, H. (1974). "Han İbrahim Şah Kazıları 1971", *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, Seri: 1, No: 4, Lev. 55-67, O.D.T.Ü *Keban Projesi Yayınları*, Ankara, 59-70.
9. Esin, U. (1970). "Tepecik Kazısı, 1968 yıllık Ön Raporu", 1968 Yaz Çalışmaları Seri: 1, No: 3, O.D.T.Ü *Keban Projesi Yayınları*, Ankara, 147-158.
10. Koşay, H. Z. (1976). Yeniköy Höyüğü Kazısı, 1972. Levha 100-119. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, ODTÜ *Keban Projesi Yayınları*, Seri: I, (5), 175-182.
11. Koşay, H. Z. (1976)b. "Keban Projesi Pulur Kazısı 1968-1970", Seri:3, No:1, O.D.T.Ü *Keban Projesi Yayınları*.
12. Kökten, I. K. (1944). "Orta Doğu ve Kuzey Anadolu'da yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar", *Bulleten 8/32*, 659-680.
13. Kökten, I. K. (1947). *Yeni çeç damga mühürleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
14. Mellaart, J. (2003). Çatalhöyük Anadolu'da Bir Neolitik Kent, Çev. Yazıcıoğlu, *Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul.
15. Ökse, A.T. (1995). "Sivas ili 1993 Yüzev Araştırmaları", *Araştırmalar Sonuçları Toplantısı 12*, Ankara, 317-330.
16. Özkan, S., and A. Öztan. (2009). «Samsat Höyük Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı Mühürleri.» *Altan Çilingiroğlu'na Armağan: Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat* (Ed. H. Sağlamtimur, E. Abay, Z. Derin, AÜ Erdem, A. Batmaz, F. Dedeoğlu, M. Erdalkıran, M. B. Baştürk, E. Konakçı), *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul 415-424
17. Özkan, S. (2011). «Kaniş'te Mühür Sanatı», *Anadolu'nun Ön Sözü: Kültepe Kaniş Karumu*, (ed) Kulakoğlu, f., Kangal, S., Seçil Ofset, İstanbul, s. 148-153.
19. Özsait, M. (1992). "1990 Yılında Ordu-Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzev Araştırmaları", *Araştırmalar Sonuçları Toplantısı 9*, Ankara, 357-376.
20. Pehlivan, M. (1990). "Karaz Kültürü ve Huriler", *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1 Cilt:1, Van, 168-176.
21. Pittman, H. (2003). "Son Kalkolitik Çağ Mühürleri", *Arkeo Atlas Sayı: 2*, İstanbul: Doğan Burda Rizzoli Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş, 34,35.
22. Sevin, V. (1987). İmikuşığı Kazıları 1986, XI. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 299-333.
23. Türkcan, A, U. (2006). "Çatalhöyük Damga Mühürleri", *Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük*, (Ed) Haydaroğlu, M., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, S.45-70
24. Ünsal, U. (2008). "MÖ. III. Binde Kuzeydoğu Anadolu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:1 Cilt:3, 396-410.
25. Von wickede, A. (1990). *Prhistorische Stempelglyptik in Vorderasien*, Profil Verlag, München.